

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

32.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

24 – 28 MAYIS 2010
İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Taner KORKUT Tlos 2009 Yılı Kazı Etkinlikleri	1
Cengiz IŞIK Kaunos 2009 Çalıştay-Kazı-Araştırma-Restorasyon-Konservasyon-Onarım ve “Arkeolojik Park” Çalışmaları	17
Nurettin ÖZTÜRK, Berna KAVAZ Zeytinliada Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları	33
Chris LIGHTFOOT, Nikos TSIVIKIS, Jane FOLEY Amorium Kazıları, 2009	47
Sevinç GÜNEL Çine-Tepecik 2009 Yılı Kazıları	69
Vecihi ÖZKAYA, Aytaç COŞKUN Körtik Tepe 2009 Yılı Kazısı	81
Vecihi ÖZKAYA, Aytaç COŞKUN Gre Abdurrahman 2009 Yılı Kazısı Başlangıç Raporu	101
Burçin ERDOĞU Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları	119
Halime HÜRYILMAZ Gökçeada-Yenibademli Höyük 2009 Yılı Kazıları	128
Elif GENÇ, Stefano VALENTINI, Anacleto D’AGOSTINO Kuriki Höyük 2009 Yılı Kazı Çalışması	142
Mustafa ŞAHİN Myndos Kazıları, 2009	154
Fede BERTI Iasos, 2009 Campaign	176
Nurettin KOÇHAN, Korkmaz MERAL, Hacer MOTOR, Ahmet Cüneydi HAS Kyzikos, 2009	188
Osman ERAVŞAR 2009 Yılı Alara Kazısı	200
Coşkun ÖZGÜNEL, Davut KAPLAN 2009 Yılı Gülpınar Kazıları (30. Yıl)	212

Lars KARLSSON Labraunda, 2009	230
Necla Arslan SEVİN, Veli SEVİN, Haydar KALSEN Harpur Osmanlı Mahalle Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları	242
Tuba ÖKSE, Ahmet GÖRMÜŞ, Erkan ATAY, Harun TAŞKIRAN, Nihat ERDOĞAN İlisu Barajı İnşaat Sahası 2009 Yılı Kurtarma Kazıları	258
Tuba ÖKSE, Ahmet GÖRMÜŞ, Deniz Yaşın MEIER, Mehmet Arif BİLİCİ İlisu Barajı-Salat Tepe 2009 Yılı Kazısı	270
Cevat BAŞARAN Parion 2009 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	283
Elmar SCHWERTHEIM, A. TANRIÖVER Die Ausgrabungen Des Jahre 2009 in Alexandria Troas	301
Michael BLÖMER, Engelbert WINTER Das Zentralheiligtum Des Iupiter Dolichenus Auf Dem Dülük Baba Tepesi Bei Doliche – Forschungen Des Jahres 2009	319
Martin SEYER und Mitarbeiter Limyra, 2009	331
Gocha TSETSKHLADZE, William ANDERSON, Luc BAUTERS, Edward DANDROW, Wim De CLERCQ, Emanuel MAYER, Armin SCHMIDT Pessinus, 2009.....	341
A. Nejat BİLGEN, Gökhan COŞKUN, Zeynep BİLGEN, Nazan YÜZBAŞIOĞLU, Asuman KURU Seyitömer Höyüğü 2009 Yılı Kazısı	367
Geoffrey SUMMERS, Françoise SUMMERS Kerkenes, 2009	381
Nevzat ÇEVİK, S. BULUT, H.O.TIBIKOĞLU, B.ÖZDİLEK, Ç.A.AYGÜN Myra ve Andriake Kazıları 2009: İlk Yıl	403
Numan TUNA, Nadire ATICI, İlham SAKARYA, Özgür GÖKDEMİR Burgaz 2009 Yılı Çalışmaları	421
Refik DURU, Gülsün UMURTAK Bademağacı Kazıları 2009 Yılı Çalışmaları	438
Oktay BELLİ 2009 Yılı Van-Yoncatepe Sarayı, Nekropolü ve Aşağı Kenti Kazıları	446

2009 YILI GÜLPINAR KAZILARI (30.YIL)

Coşkun ÖZGÜNEL*
Davut KAPLAN

2009 yılı Gülpınar Kazıları, 03 Ağustos-12 Ekim 2009 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Başkanlığım altında yürütülen kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddî katkıları ile Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin maddî destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurumlara teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Efes Pilsen İçecek gurubuna, Gülpınar Belediye Başkanı Recep Şahin ve belediye çalışanlarına maddî ve manevî yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bilimsel çalışmalarımıza katkıda bulunan, kazı heyeti üyeleri Doç. Dr. Turan Takaoğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Doç. Dr. Erhan Öztepe (A.Ü. DTCF, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı), Yrd. Doç. Dr. Tayyar Gürdal (Karaelmas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Araş. Gör. Davut Kaplan'a (A.Ü. DTCF, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı) teşekkür ederim.

2009 yılı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen katılan Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Musa Tombul'a teşekkür ederim.

Kazı sezonu boyunca Restoratör Arkeolog Çilem Yavşan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi), Arkeolog Engin Coşar (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans öğrencisi), Arkeolog Abdulkadir Özdemir (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi), Arkeolog Güven Sevensan, Arkeolog Özge Yurtsevenler Düzdağ, arkeoloji öğrencisi Melike Çakmak (A.Ü. DTCF, Arkeoloji Bölümü), Canan Güntürkün (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğrencisi) ve muhasebe sorumlumuz Yurdakul Biçer büyük bir özen göstererek çok ağır şartlarda bizlerle çalışmışlardır.

Smintheion kazı ve onarım çalışmaları, 2009 yılında iki ayrı alanda sürdürülmüştür. Birinci çalışma alanı, 2004 yılında başlanan ve kutsal alanın kuzeyinde tapınağa gelen Roma Dönemi kutsal yolu altında varlığı saptanan Prehistorik Dönem yerleşmesine yönelik olarak devam etmiştir. İkincisi ise 2008 yılında başlanan Roma Hamamı kazı çalışmalarıdır.

* Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü 0600 – Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.
Dr. Davut KAPLAN, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 21280, Diyarbakır/TÜRKİYE.

A. PREHİSTORİK (KALKOLİTİK GÜLPİNAR) YERLEŞİM KAZI ÇALIŞMALARI

Kalkolitik Gülpınar yerleşiminde 2009 sezonunda yapılan kazı çalışmaları, Glp 09/01 ve Glp 09/02 No.lu sondajlarında gerçekleştirilmiştir.

Gl09/01 No.lu sondaj (Resim 1): 10x5 m. genişliğindeki Glp 09/01 No.lu açmada yapılan kazı çalışmaları 2008 yılında yapılan çalışmaların devamı niteliğindedir. Çalışmalar Roma Dönemi yapı kalıntıları arasında devam etmiştir. Roma Dönemine ait kutsal yolun batısında yapılan çalışmalarda, caddenin tahribata uğradığı, fakat cadde ile paralel giden 53cm. genişliğinde açıldığı kadarıyla 10 m. uzunluğunda birbirine paralel uzanan kuzey-güney uzantılı 2 adet kireç-harçlı moloz taşlarla örülmüş Roma Dönemine ait duvar yapısı tespit edilmiştir. Roma Dönemine ait bu iki duvar arasındaki mesafe 2.50 m.dir. Yapı kalıntıları arasında çok sayıda *pithos* parçalarının ele geçirilmesi, Roma Döneminde buranın depo olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Ayrıca bu duvarlar arası doğu-batı yönünde çamur-harçlı moloz taşlarla örülmüş duvarlar tespit edilmiştir. Bu alanda geç dönemde de yerleşimin devam ettiğini ve farklı işlevlerde kullanıldığını göstermektedir. Roma Dönemi yapı kalıntıları arasında yapılan prehistorik çalışmalarda yoğun bir tahribatın varlığı gözlenmiş olup mimarî yapı kalıntılarında rastlanmamıştır. Ana kayanın üzerinde 30-40 cm. lik bir tabaka ile temsil edilen yerleşimin bu kısımda da devam ettiği gözlenmiş, fakat bu alanın diğer kısımlara göre tahribatı daha fazla olmuştur. Gl09/01 No.lu sondajda ele geçirilen prehistorik buluntular arasında çok sayıda deniz kabuğundan çeşitli takılar/kolyeler, 4 adet kemik âlet, 2 adet yassı balta, 1 adet pişmiş toprak heykelcik başı ele geçirilmiştir. Ayrıca çok sayıda Kalkolitik Döneme ait çanak-çömlek parçaları, hayvan kemikleri, öğütme taşları ele geçirilen diğer buluntuları oluşturmaktadır.

Gl09/02 No.lu sondaj (Resim: 2): Önceki yıllarda açığa çıkarılan alanların 15m. batısında 10x10 m. ebadında Gl09/02 No.lu sondaj ile 2009 kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda yürüme zemininden itibaren ana kayaya kadar herhangi bir Roma Dönemi yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Çalışmalarda 20 cm.lik bahçe toprağından sonra 95 cm. lik bir tabakada Roma Dönemine ait çeşitli seramik parçaları ele geçirilmiştir. Bu tabakadan sonra 40 cm. lik toprak dolguda çakıl taşları ele geçirilmiş ve daha sonraki 40-45 cm. lik tabakada Kalkolitik Dönem malzemelerine ve mimarî yapı kalıntısına rastlanmıştır. Bu mimarî yapı, açıldığı kadarıyla 4.30x3.80 m. genişliğinde olup genişlikleri 40-45 cm. arasında değişen, çamur-harç örgülü, çift sıra, yuvarlak çay taşları kullanılarak örülmüş duvarlardan oluşmaktadır. Duvarların tek sırası korunarak günümüze gelmiştir. Bu yapının içerisinde sıkıştırılmış toprak zemin tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar sırasında 2 adet sağlam çanak, 3 adet yassı balta, bir düzine

kemik âlet, deniz kabuğundan çeşitli takılar/kolyeler, 1 adet pişmiş toprak heykelcik başı, 3 adet ağırşak, 4 adet tezgâh ağırlığı ve çok sayıda el yapı iyi perdahlanmış çanak-çömlek parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 3). Ayrıca bu mimarî yapının güneyinde *in situ* tabana yerleştirilmiş öğütme taşı tespit edilmesi, bu alanın işlik olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Ayrıca burada ele geçirilen çok sayıda hayvan kemikleri, çeşitli deniz kabuğu parçaları, öğütme taşları ve havaneli bu yapının işlevi hakkında bize bilgi sunmaktadır.

B. ROMA HAMAMI

2008 yılı kazı çalışmalarında iki mekânı ortaya çıkartılan ve *caldarium* dış cephe duvarı onarılan hamamdaki çalışmalara, 2009 yılında da devam edilmiştir (Çizim: 1, Resim: 4-5). 2008 yılı kazı çalışmalarının sonucunda ortaya çıkarılan iki mekânın kuzeyde yer alan ve *tepidarium* olarak isimlendirdiğimiz mekânın kuzeydoğu köşesinde zaman yetersizliği nedeniyle kazılamayan bölüm, bir haftalık çalışma sonucunda kazılarak temizlenmiş ve yapının ısıtma sisteminin olan hypocaustun korunmadığı tespit edilmiştir. 2008 yılı kazılarında tamamen ortaya çıkartılan ve onarılan *caldarium* ve *tepidarium*'un ısıtma sistemine (*hypocaust* ve *tegula mammatae*) ait bulgulara rastlanmadığı tespit edilmiştir. Yalnız, *caldarium*'un doğusunda zeminde tespit edilen birkaç dikdörtgen ve kare tuğla, asma tavan olarak isimlendirilen ısıtma sisteminin kullanıldığını göstermekteydi. Her iki mekânın yürüme tabanı seviyesinin kaldırılmış olması büyük oranda kullanılan tuğla malzemenin inşa malzemesi olarak başka yapılarda kullanıldığını göstermektedir. 2009 yılı çalışmalarında bu tez doğrulanmış ve hamamın açılan bütün mekânlarının inşa malzemesi olan taş ve tuğlaların sökülerek geç dönem yapılarında kullanıldığı kesinlik kazanmıştır. Bu nedenle kazılarla ortaya çıkarılan hamamın yalnızca temelleri korunmuş, ancak moloz altında kalan bazı kısımlar sökülemediğinden günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüze kadar ulaşabilen ve mimarî hakkında çok az bilgi veren en önemli mekânlardan biri hamamın (*caldarium* ve *tepidarium* mekânları) doğusunda yer alan külhandır.

Külhan: Büyük oranda *caldarium* ve bir kısmı *tepidarium* mekânına bitişik olarak inşa edilmiş külhan (*praefurnium*) da *caldarium* ve *tepidarium* gibi temellerine kadar tahrip edildiği gözlemlenmiştir (Resim: 6). 5.80x14.80 m. ölçülerindeki külhan, dikdörtgen yapıdadır. Yapının doğu bölümü, 57 cm.lik yaklaşık 2.21 m. yükseklikte korunmuş harçlı moloz duvarla sınırlandırılmıştır. Batı bölümü ise aynı şekilde *caldarium* batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiş ve ele geçirilen buluntulara göre iki pencere açıklığına sahiptir. Yapının diğer cepheleri ise *caldarium*, *tepidarium*, hypocaustlu mekân ile sınırlandırılmıştır. Külhandan alttan ısıtma sistemine sahip tüm bu mekânlara bir veya iki ocak geçişiyle bağlantı sağlanmıştır. Hamamın en sıcak mekânı olan *caldarium*'a iki ocak geçişinin bulunmuş olması da bu tezi doğrulamaktadır. Batıda yer alan ocak,

duvardaki kemer açıklığı dışında korunmamıştır. Bu açıklık, 67 cm. genişliğe sahip ve her iki yanında tüflerle sınırlandırılmıştır. Diğer açıklık ise 55 cm. genişlikte olup daha iyi korunmuştur. Bu açıklığa sıcak hava geçişini sağlayan ocak, külhan mekânının içerisine doğru yaklaşık 2.80 m. girinti yapmaktadır. Bu uzunluktaki ocağın yalnızca tabanına döşenmiş olan birkaç tuf blok korunmuş ve sürekli ve uzun süre kullanımdan dolayı tuf blokları üzerinde aşınmanın olduğu gözlemlenmiştir. Bu ocak, sağ ve solunda batıdaki 80/86 doğudaki ise 76/79 cm. ölçülerinde iki kare kesme blok taşla sınırlandırılmıştır. Ocağı her iki yandan sınırlandıran bu bloklar, iki farklı amaca hizmet ediyor olmalıdır. Birincisi tuğla ile örülü ocak ağzındaki kemerlere destek sağlamak, ikincisi ise olasılıkla bu ocaklar üzerinde sıcak su sağlayan bronz kazanları taşımaktır. Ocak geçişlerinin alt ve yan cephelerinde tuf taşlarının kullanılmasının amacı ise şiddetli yanan ateşe karşı dayanıklılığı artırmaktır. Bütün tuğla örgüye sahip kısımlar tahrip edildiğinden özgün yapıda korunmuş herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu nedenle tahrip edilmiş zeminin altına kadar inilerek ana kayaya kadar temizlik yapılmıştır. Ocak tabanını oluşturan tuf bloklardan itibaren zemine kadar kül ve külle karışık toprak tabakası tespit edilmiştir. Ele geçirilen birkaç parça kömürden dolayı hamamın odunla ısıtıldığı kanısına varılmıştır. *Tepidarium*'a açılan bir ocak geçişi ise *caldarium*'da olduğu gibi tahrip edilmiştir. İlk yapıldığı evrede hamamın *caldarium* ve *tepidarium* mekânlarının eşit derecede ısıtıldığı anlaşılmıştır. Ancak bazı onarımlar geçiren hamamın *tepidarium*'a açılan ikinci sıcak hava geçişi iptal edilerek kapatılmıştır. Külhan, kuzeydoğusunda yer alan ve moloz duvara bir altlık üzerinde yaslı bir şekilde yerleştirilen bir kaide olasılıkla külhanın üzerini kapatan kemerlerin taşıyıcı ayağı olmalıdır. Kuzeydoğu köşesinde ise hizmetli koridoruna açılan bir kapı geçişi yer almaktadır.

Hizmetli Koridoru

Hamamın su depolarına bakan cephesini, külhan dışında boydan boya kat eden bu koridor, plan ve mimarîsi ile özgün bir örnek oluşturmaktadır. Bir kısmı korunmuş üst örtüden anlaşıldığı kadarıyla yaklaşık 1.90 m. yüksekliğindeki koridorun üzeri moloz taş ve harçla örülü bir tonozla kapatılmıştır (Resim: 7). Yaklaşık 19.25 m. uzunluğundaki koridor, külhandan yaklaşık 65 cm.lik bir dar kapıdan geçildikten sonra sola döner ve 1.45 m. genişliğinde devam ederek iki açıklıkla son bulur. Bu açıklıklardan özgün olanlardan biri geç dönemde hamam işlevini kaybedince toprak harçlı moloz duvarla kapatılmış olan *apodyterium*'a açılan ve mekân içine bakan düz kapıdır. Bu moloz örgü duvarda kullanılmış olan *tegula mammatae* parçası bu duvarın, hamamın ısıtma sistemlerinin tamamen tahrip edildiği dönemden sonra inşa edildiğini göstermektedir. Bu kapı da yaklaşık 62 cm.lik bir açıklığa sahip olup her iki yanda 1.65 m. lik iki dikdörtgen blokla kapı söveleri oluşturulmuştur. Aynı şekildeki dikdörtgen bloklardan ikisi ise

külhanın girişinde bulunmaktadır. Yapının en önemli ve dışa açılan kapısı, merdivenler ile yükselerek su depolarının bulunduğu alana çıkmaktadır. Üç basamağı korunmuş olan merdivenlerin her iki yanı, harçlı moloz duvarlarla sınırlandırılmıştır. Bu duvarlar hamam mekânlarının köşelerine dayandırılarak inşa edilmiştir. Yaklaşık 26/31 cm. yüksekliğindeki basamaklar 1 m. genişliğindedir. Hizmetli koridorunun tabanı, batıdaki ana kayadan gelen ve *apodyterium*'a doğru devam eden bir su kanalına sahiptir. Bu kanal, koridor zemininin altında yaklaşık 40 cm. genişliğindedir. 65 cm. uzunluğundaki oluk tuğlalar, zemine döşenmiş yanlarına ise bir veya iki sıra harçlı moloz taşla örülmüş ve kanal üzeri ise 8/10 cm. kalınlığındaki kireçtaşı bloklar ile kapatılmıştır. Bu blok taşlar, ortalama 50 ila 60 cm. arasında değişen ölçülerde yamuk, kare ve dikdörtgen şeklindedirler. Kanalin derinliği ortalama 33 cm.dir. Koridorun hamam duvarına doğru kaydırılan bu kanal, *apodyterium* sınırına doğru onarımlar geçirdiği ve kapak taşlarının açılarak temizlendiği gözlemlenmiştir. Bu kapak taşlarının bazılarının birbirleri üzerine bindirilmiş, bazen de kapak taşı yerine günlük kullanım malzemeleri ve mermer çanak parçası kullanılmıştır. Koridoru güneydoğu kuzeybatı istikametinde kesen ve iki taş dirsekle zemine indikten sonra yükselen bir künk boru hattı geçmektedir. Olasılıkla bu su künkleri, koridor orta kısmından geçen iki su hattında olduğu gibi su depolarından hamamın soğuk mekânlarına hizmet götürdükleri anlaşılmaktadır. Bu su künklerinin su depoları kısmında birbirlerinden uzak bir hat çizdikleri, ancak koridor duvarına yaklaştıkça iki noktada birleştikleri görülmektedir. Uzun süre kullanan, zamanla tahribata uğrayıp dolan ardından da terk edilen bu künk hatlarından belli olmaktadır. Bu künk hatlarının biri üzerinde bir dinlendirme *pithosu* tespit edilmiştir. Su depoları ve koridor arasında yapılan temizlik çalışmalarında sakallı bir mermer portre/baş, *bucranium* ve girland bezemeli andezit friz bloğu, çok sayıda Bizans seramiği ve tuğla parçası ele geçirilmiştir.

Hypocaustlu Mekân

Külhan ve külhanın kuzeydoğusunda tonozlu koridor ve *tepidarium* arasında yer alan ve özgün şekilde korunmuş tek ısıtma sistemine ait mekândır. Yaklaşık 4.80x4.90 m. ölçülerindeki bu mekânda klâsik Roma hamamlarının ısıtma sistemine sahip hypocaust'un varlığı gözlenebilir (Resim: 8). Külhan tarafından bir ocakla ısıtılan bu mekânın sıcak hava geçiş koridoru korunmuştur. Yaklaşık 42 cm. genişliğindeki bu koridor 75 cm. yüksekliğindedir ve taban hariç yan bloklar ve üst kemer bloğu tuf taşındandır. Bu duvar, harçlı ve kesme blok taşlarla inşa edilmiş sıcak hava koridorunun üzerinde duvarın ağırlığını hafifletmek amacıyla bir kemer inşa edilmiştir. Ocak girişi tarafında *tepidarium*, sıcak hava geçişi koridoru önünde olduğu gibi, tuğladan örülmüş kemer kalıntısı tespit edilmiştir. Mekân içerisinde hypocaust sistemine ait tuğla ayaklarının bir ve iki sırası korunmuştur. Yaklaşık 30x30 cm. ölçülerindeki hypocaust tuğlalarının

yanı sıra dikey yerleştirilmiş pişmiş toprak borular da kullanılmıştır. Bu tuğla ayaklar ve dikey boruların taşıdığı zemin, tuğla ve boruların sökülmesi için Bizans Döneminde tahrip edilmiş taban mozağine ait *tesseralar* ele geçirilmiştir. Ele geçirilen birkaç boyalı fresk parçası, mekân duvarlarının belli bir yükseklikten sonra duvar resimleriyle kaplı olduğunu göstermektedir.

Frigidarium

Hamamın soğuk mekânıdır. 10.45x8.65 m. ölçülerindeki mekân, *tepidarium* ve *apodyterium* arasında yer almaktadır. Mekânın kuzeybatı bölümünde bir soğuk su havuzu, kuzeydoğu bölümünde ise bir yıkanma nişi, doğuda ise taban mozağına sahip mekân yer almaktadır (Resim: 9). *Frigidarium*'un tabanı, *apodyterium*'dan yüksek olup taban döşemeleri olan kalker döşeme taşları, Bizans Döneminde sökülmüş ve farklı yapılarda kullanılmıştır. Döşeme taşları, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş, genelde dikdörtgen şeklinde olmalıdırlar. Yıkanma nişi, 2.10 m. genişliğinde ve 1.20 m. derinliğinde olup yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki kısmı korunmuştur. Yıkanma nişinin hidrolik harçla sıvandıktan sonra mermerle kaplandığı ele geçirilen *in situ* parçalardan anlaşılmaktadır. Yaklaşık olarak tabandan 90 cm. yüksekte korunmuş su kanalı, olasılıkla yıkanma nişine gelen suyun aktarıldığı kanal olmalıdır. *Tepidarium*'un en önemli yanı *apodyterium*'a geçişi sağlayan kapının sağında mermerden bir onurlandırma yazıtının bulunmasıdır. 19 satırlık yazıt, Lâtinedir. *Frigidarium* girişindeki eşik taşları mermer olup uzun süre kullanımdan dolayı yıprandıkları gözlemlenmiştir. Yıkanma nişindeki atık su sistemi, bu kapının altından geçerek *apodyterium* atık su kanalına bağlanmaktadır. Kuzeybatıda yer alan havuz ise 7.50 x 4.80 m. ölçülerinde dikdörtgen ve su dolu seviye hesaplandığında yaklaşık 1.5 m lik bir derinliğe sahiptir (Resim: 10). Havuzun dar kenarlarında zeminden 1.45 m. yüksekte iki seki, 28 cm. genişliğinde korunmuştur. Havuza temiz su sağlayan boru hattı, güneydoğu köşeden tahliye sistemine ait gider ise uzun cepheden sağlanmıştır. Zemin kalker taşlarla döşenmiş olması gerekirken, geç dönemde hamamın genelinde olduğu gibi yerlerinden sökülmüşlerdir. Ele geçirilen birkaç döşeme parçası, zemin ve basamakların kalker taşla kaplandığını göstermektedir. Havuza *frigidarium* tarafından büyük bir kemer açıklığıyla girilmekte, sağ ve solda 3 basamaklı ve oval köşeli merdivenler ile inilmektedir. Her iki merdiven bloğu arasında ortada düz bir basamak, zeminden yaklaşık 30 cm. yükseklikte ve 20 cm. genişliğinde bir sahanlığa sahip olarak korunmuştur. Havuz taban döşemesi ve basamaklar dışında duvarların mermerle kaplı olduğu güneybatı köşede *in situ* bulunan mermer levhalardan anlaşılmaktadır. Havuz, hamamın genel mimarisinde olduğu gibi ana mekânlara duvar örgüsü açısından bağlanmamış, önce mekanın köşeleri inşa edilmiş, sonra moloz taşla örüldükten sonra hamamın ana mekânlarına bağlanmıştır. Bu nedenle, hamamın genel

mimarî özelliği olarak köşelerde kesme blok andezit, diğer bütün duvarlarda ise harçlı moloz duvar örgüsü tercih edilmiştir. Bu havuzun batısında yer alan ve *frigidarium*'a, dar bir kapı ile bağlanan bir diğer havuz ise mekâna dışarıdan bağlanmıştır (Resim: 11). İki basamaklı ve tabanı yine büyük havuzlu olduğu gibi kalker levhalarla kaplanmıştır. Duvarları mermerle kaplı olup güney duvar ise tamamen tahrip edilmiştir.

Mozaikli Mekân (Resim 12)

Frigidarium'un güneydoğu köşesindeki bu mekân, tabanı mozaikle kaplanmış tek mekândır. Kuzeydoğu köşesinde köylüler tarafından açılan bir su kuyusunun tahribata yol açtığı ve yapının kuzey mekânlarının da mozaikli mekânın köşesinde olduğu gibi bu su kuyusu nedeniyle tahribat gördüğü tespit edilmiştir. Kuyu, yaklaşık 4 m. derinliğinde olup tabanda su çıkana kadar temizlenmiş ve içerisinde moloz taş ve toprakla yakın zamanda doldurulduğu anlaşılmıştır. Hamam temellerinde toplanacak suyun bu su kuyusunda toplanması için kuyu temizlendikten sonra ağız kenarları tekrar harçlı taş örgüyle örülmüş ve üzeri metal levha ile kapatılarak korumaya alınmıştır (Resim: 13). Mozaikli mekânın tonozlu koridora bakan kısmında ise yaklaşık 1 m. lik alanın tahrip edildiği ve mozaığın bordürünün ortadan kaldırıldığı tespit edilmiştir. Mozaikli mekân ve hypocaustlu yapı arasındaki duvar, tamamen ortadan kaldırılmış hypocaust malzemesi taşınırken sürekli kullanılan mozaik üzerindeki patika yol, mozaik döşeme üzerinde bir kireç tabakası oluşturmuştur. Bu mekânın duvarları, hidrolik harçla sıvalı ve üzeri mermer levhalarla kaplıdır. Bu taban mozaığının güney tarafında kenar bordürünü kesen geometrik bordür, hypocaustlu yapı ile bu mekânın bir bütün olarak kullanıldığını göstermektedir. Taban mozaığı üzerinde ve *hypocaust* tuğlaları arasındaki moloz dolguda ele geçirilen çok sayıda renkli taş ve cam *tesseradan* oluşan mozaik parçaları, her iki mekânın duvarlarının mozaikle kaplı olduğunu düşündürmüş ancak temellerine kadar sökülen yapılarda bu durumu açıklayan *in situ* malzeme ele geçirilmemiştir. Taban mozaığındeki dekorasyon, tamamen bitkisel ve geometrik motiflerden oluşmaktadır. Dışta krem rengi *tesseraların* oluşturduğu geniş bordürün ortasında iki sıra kare bezekten oluşan bir düzenleme söz konusudur. İki siyah iki krem rengi *tesseradan* oluşan ara geçiş bantlarından sonra siyah ve krem rengi *tesseradan* oluşan dalga motifi yer alır. Ana motif, birbirini kesen dairelerden oluşmaktadır. Dairelerin ortasındaki motifler ise dörtlü yaprak, geçmeli zincir, rüzgâr gülü, dörtlü yaprak, geçmeli zincir, rüzgâr gülü, dörtlü yaprak motifi olarak sıralanmıştır. Figürleri çevreleyen dairelerin zemini krem rengi, kesişen noktaları ise siyah *tesseradan* oluşmaktadır. Dörtlü yaprak rozetlerinde ve diğer motiflerde yer alan renkler açık mavi, koyu mavi, açık krem rengi, bej, açık kahverengi, sarı ve siyahtır. Daireler tam yuvarlak olmadığı gibi figürlerde de yön ve boyut açısından farklılık gözlenmektedir. Bu durum, daireler ortasında yer alan hemen hemen bütün doldurma motiflerinde görülmektedir.

Ana mozaik döşemenin kenar bordürünü keserek bir bütünlük arz eder şekilde birleştirilen ve hypocaustlu mekânın tabanını örttüğü düşünülen ve bir kısmı taban mozağında korunmuş olan geometrik bezemeli mozaik, çok farklıdır. Siyah bir bant üzerinde çapraz yerleştirilmiş baklava desenleri tamamen krem rengi taşlardan oluşmakta, merkezde ise kare *tesseralardan* bezeme yapılmıştır. Bu geometrik baklava motifinin dört ucunda ise yatay ve dikey olmak üzere dörder kelebek motifi, siyah renkli *tesseralardan* oluşturulmuştur. Bu durum, kelebek motifleri arasında krem rengi zemine sahip kareler oluşturmakta ve bu kareler dikkate alındığında ise çok az kısmı korunmuş olan bu mozaığın hypocaustlu mekânın tabanını tamamen kapladığını düşündürmektedir.

Mozaikli mekân ile *apodyterium* arasında farklı bir mekân daha tespit edilmiştir. Olasılıkla bu mekânın girişi, mozaikli mekândan olup su kuyusunun tahrip ettiği kısımda yer almış olmalıydı. Mekânın, hamamın onarımı sırasında 60 cm.lik bir duvarla ikiye bölündüğünü göstermektedir. Duvarları hidrolik harç ile sıvalı olan mekânların temizliği sırasında çok sayıda fresk parçasının ele geçirilmiş olması duvarların belirli bir yükseklikten sonra renkli duvar resimleriyle kaplandığını göstermektedir. Kuzeydeki dar mekânda açılan ve zemine kadar inilen çalışmada tabanın yine kalker taşlarla döşendiği ancak bunların geç dönemde sökülerek alındığı gözlemlenmiştir. Her iki dar ve uzun mekân, işlevini kaybettikten sonra hamamdan sökülen tuğlalarla bir döşeme yapılmış ve üzeri Bizans işliği olarak kullanılmıştır.

Apodyterium

Hamamın 2009 yılında açılan son mekânıdır. Kuzeyde yeralan ve kamulaştırılmamış bahçelerden dolayı bir kısmı açığa çıkarılmış ve az da olsa *apodyterium* hakkında bilgi edinilmiştir. Genişliği bilinmeyen mekânın 24.90 m. lik uzunluğu dikkate alındığında, hamamın en büyük mekânı olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 14). *Frigidarium* ile *apodyterium* arasındaki kütleli duvar, hem taşıyıcı hem de işlevseldir. Bu işlevsellik *apodyterium*'a bakan cephede belli bir yükseklikte korunmuş olan nişler ile ortaya konmuştur. Her bir niş, köşeleri kesme blok taşlarla örülü yaklaşık 2.50 m. genişliğinde ve 38 cm. derinliğindedir. Korunan yükseklikleri, 80 ile 1.10 cm. arasında değişmektedir. *Frigidarium* ve *apodyterium* arasındaki geçişi sağlayan kapının güneybatısında bir, kuzeydoğusunda ise 3 niş yer almaktadır. Güneydoğu köşede ise tonozlu koridordan gelen kapı açıklığı bu nişlerle uyum sağlamaktadır ve yaklaşık 2.50 m. dir. *Frigidarium* mimarîsi hakkında bilgi veren *in situ* buluntular, bu köşeden gelmektedir. Yaklaşık 60 cm.lik dikey monte edilmiş mermer levhalar ve üzerindeki profilli 16 cm. yüksekliğindeki mermer pervazlar, hamamın süpürgelik kısmının bütünüyle mermer olduğunu, mermerlerin söküldüğü yerlerdeki metal kenetler de göstermektedir. Üst kısımların ise yine mermerle kaplı olup belirli bir yükseklikten sonra korunmadığı görülmüştür. Yapının

zemini, ele geçirilen *in situ* kaplamalar sayesinde tamamen kalker levhalarla kaplandığını göstermekte ancak bu döşemelere ait çok az sayıdaki örnek mekân kenarlarında dolaşan atık su kanalı üzerinde görülmektedir. Kanal genişliği yaklaşık 30-35 cm. derinliği ise mekân çıkışına, yani güneybatı köşesine doğru derinleşmektedir. En derin noktası 94 cm. olup mekân dışına bu noktadan tahliye sağlanmaktadır. *Apodyterium*'daki tek önemli buluntu, güneybatı köşesinde ve tonozlu koridora açılan kapı önündeki parçalanmış hâlde ele geçirilen mermer küvettir. Bu küvet, dar ve derin olması nedeniyle banyo yapmaktan ziyade temizlik amacıyla kullanılmış olmalıdır. Küvet onarılmış ve eski görüntüsüne bir parçası hariç kavuşturulmuştur. *Apodyterium*'un ortaya çıkarılan bu kısmı, hamamın en geniş mekânı olduğunu göstermekte ve ayrıca en dış mekânlarından birisini meydana getirmektedir. *Apodyterium*'a giriş, güneybatı köşeye yakın olan anıtlı yoldan sağlanmaktaydı. Bu giriş, geç dönemde kapatılmış ve hamamın çevresinde görüldüğü gibi bir Bizans yapılaşmasına sahne olmuştur.

Anıtsal Cadde

Yaklaşık 5 m. genişliğinde ve 30 m. uzunluğunda açılan ve doğu-batı doğrultusunda devam eden caddenin hamama ulaşan önemli noktalardan biri olduğu açıktır. Hamama yakın noktada özgün cadde döşemeleri ve caddenin her iki yanını sınırlandıran koruyucu duvar ve *in situ* kaideler, buranın görkemi hakkında az da olsa fikir vermektedir. İlerleyen yüzyıllarda hamamın işlevini kaybetmesinden sonra bu caddenin iptal edildiği, döşemelerinin sökülmesinden ve bu caddenin her iki yanını süsleyen anıtsal heykel kaidelerinden anlaşılmaktadır. Yaklaşık olarak anıtların tümü ya oldukları yerde yan yatırılmış ve üzerine duvar inşa edilmiş ya da doğrudan bir mekânın köşesinde köşe taşı olarak kullanılmışlardır. Kullanıldıkları tüm duvarlar, çamur harçlı moloz duvarlardır. Bu anıtların en önemli yanı ilk kez kutsal alanda bir hamamın ortaya çıkarılmış olmasının yanı sıra hamam-palestra gibi olası bir spor alanının birlikte düşünülmüş olmasıdır. Ancak hamam-palestra kompleksi dışında festivallerin düzenlendiği bir alan da akla uygun gelmektedir. Tüm heykel kaideleri, birbirleri ile benzerdir ve genelde yazıtlıdır. Üzerlerinde yer alan monte izleri ve dübellerden anlaşıldığı kadarıyla dik durumda duran bu kaidelerin üzerinde birer heykel bulunmaktaydı. Olasılıkla bu anıtlar, Apollon Smintheus adına yapılmış yarışma ve festivallerde ödül ve derece almış sporcuların onurlandırma yazıtlarıydı ve bu sporcuların heykellerini taşımaktaydı. Ancak heykeller, özellikle sökülmüş ve dübel yuvalarındaki metaller bile murçla sökülerek alınmıştır. Kazı sezonunun son 2 haftasında ortaya çıkarılan bu anıtların muhtemel *in situ* noktaları hamama yakın bölümde dört ayrı altlıkla tespit edilmiş ve kaidelerden dördü bu *in situ* altlıklar üzerine tekrar dikilmişlerdir. Cadde aksını oluşturan temel taşlarının tespit edildiği nokta olan özel bahçe sınırına kadar dayandırılmış ve çevreden toplanan kesme blok taşlar, olası yerlerine

konduktan sonra tüm kaideler duvarlardan sökülerek dikilmişlerdir. Anıtların kullanıldığı duvarlar ise cadde aksında kalanlar yeniden örülmüş ve Bizans yerleşimine ait mimarî doku korunmuştur. Yaklaşık tüm duvarlar, hamam duvar örgü tekniği ile benzerdir; ancak malzeme ve işçilik geç dönem olduğunu göstermektedir. Cadde döşemesinin belirli bir noktadan sonra tekrar söküldüğü ve caddenin kuzey bölümünde olası bir yapının varlığı, iki Attik sütun kaidesi ile anlaşılmıştır. Ancak kazı sezonunun ve kazı çalışmasının sona ermesiyle hem Roma hamamının hem de cadde aksının ve cadde kenarındaki yapıların tümüyle ortaya çıkarılması 2010 yılı kazı çalışmalarına bırakılmıştır. Birisi hamamın *frigidarium* ve *apodyterium* geçişindeki kapı kenarında olan, toplam kaide sayısı 19'dur. Birden on dokuzaya kadar numaralandırılan anıtların her biri hamama olan uzaklıkları dikkate alınarak numaralandırılmıştır. Buna göre ele geçirilen heykel kaidelerinin ve anıtların listesi şöyledir :

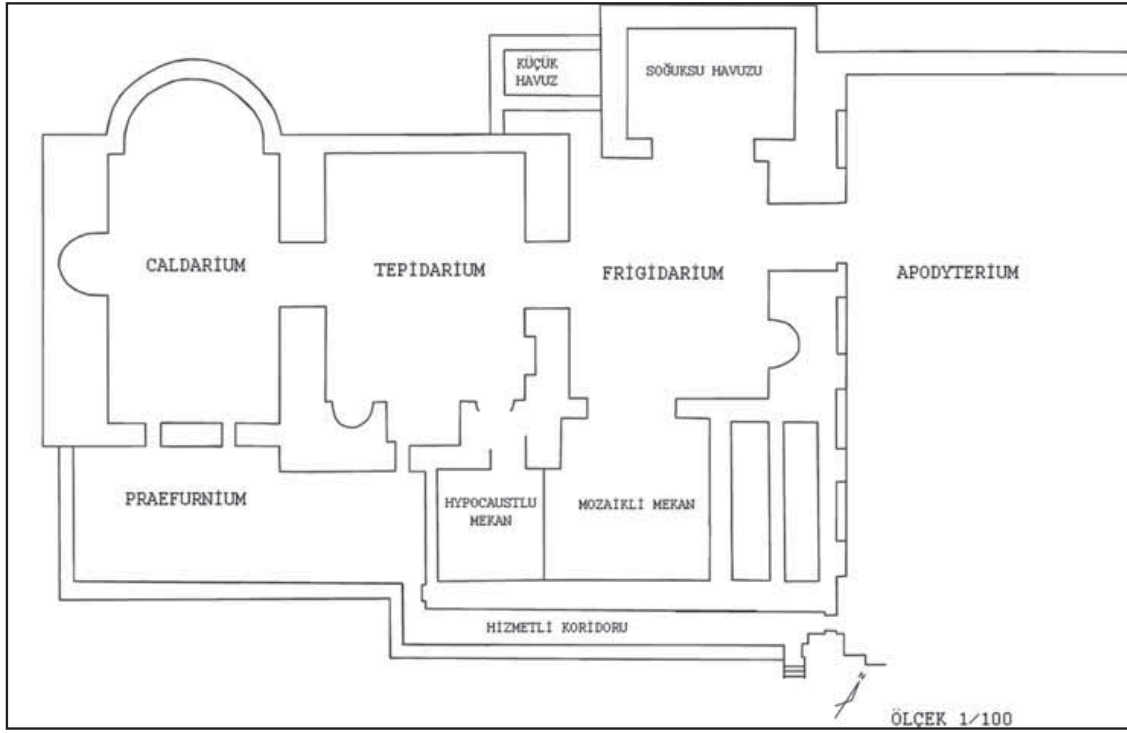
1 No.lu anıt: yük. : 120 cm.,	gen. : 63 cm. – 19 satır,	Lâtince
2 No.lu kaide: yük. : 110 cm.,	gen. : 63 cm. – 10 satır,	Eski Yunanca
3 No.lu kaide: yük. : 113 cm.,	gen. : 66 cm. – 15 satır,	Eski Yunanca.
4 No.lu kaide: yük. : 84 cm.,	gen. : 63 cm. – 12 satır,	Eski Yunanca.
5 No.lu kaide: yük. : 130 cm.,	gen. : 63 cm. –	yazıtsız.
6 No.lu kaide: yük. : 107 cm.,	gen. : 67 cm. –	yazıtsız.
7 No.lu kaide: yük. : 105 cm.,	gen. : 74 cm. – 12 satır,	Eski Yunanca.
8 No.lu kaide : yük. : 104 cm.,	gen. : 60 cm. – 12 satır,	Eski Yunanca.
9 No.lu kaide: yük. : 145 cm.,	gen. : 67 cm. – 13 satır,	Eski Yunanca.
10 No.lu kaide: yük.: 133 cm.,	gen. : 71 cm. – 16 satır,	Eski Yunanca.
11 No.lu kaide: yük.: 150 cm.,	gen. : 90 cm. – 6 satır,	Eski Yunanca.
12 No.lu kaide: yük.: 120 cm.,	gen. : 69 cm. – 11 satır,	Eski Yunanca.
13 No.lu kaide: yük : 120 cm.,	gen. : 67 cm. – 12 satır,	Eski Yunanca.
14 No.lu kaide: yük.: 94 cm.,	gen. : 62 cm. – 8 satır,	Eski Yunanca.
15 No.lu kaide: yük.: 120 cm.,	gen. : 59 cm. – Ön : 15 satır, Arka :5 satır,	

Eski Yunanca. (Arka:Figürlü)

16 No.lu kaide : yük. : 123 cm.,	gen : 70 cm. – 11 satır,	Eski Yunanca.
17 No.lu kaide : yük. : 103 cm.,	gen : 66 cm. – 11 satır,	Eski Yunanca.
18 No.lu kaide : yük. : 159 cm.,	gen : 63 cm. –	yazıtsız
19 No.lu kaide : yük. : 126 cm.,	gen : 70 cm. – 15 satır,	Eski Yunanca.

İşlikli Yapı Kompleksi

Roma hamamının güneydoğu köşesinde yer alan yapı kompleksi, üç ayrı mekândan meydana gelmektedir. 2004 yılı çalışmalarında mekânların ön cephesindeki temel blokları ortaya çıkarılmış ve mekânlardan birisinin yaklaşık 3 m. lik bir kısmı açılmış ve kazı sonlandırılmıştır. Su depoları hamam ve cadde arasında kalan temel bloklarının takip edilerek hamam *caldarium* duvarına kadar dayanıldığı görülmüştür. Ana kaya üzerine oturan su depoları ve hamamın külhan bölümü arasındaki alan temizlendikten sonra kutsal alana giriş olarak nitelendirilen bu alanda bir yapı kompleksi olduğu anlaşılmıştır. Kompleksin 1 No.lu mekânının bir kısmı daha önceden açıldığından temizlik çalışmaları yapılmış ve zeminin moloz taş ve harçla döşendiği saptanmıştır. Yapının bütününün kazılması kazı sezonunun son haftasına denk geldiğinden dolayı mümkün olmamış ve depolara doğru devam iki küçük mekânın (2 ve 3 No.lu mekân) kazısı yapılabilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda 2 No.lu mekânın bir işlik olduğu depo olarak kullanılan 3 No.lu mekâna bir kapı açıklığı ile bağlandığı görülmüştür. İşlik olarak isimlendirdiğimiz orta (2 No.lu) mekânın içerisinde sağ ve solda iki duvar sırası ile sınırlandırılmış bir ocak ve bu ocağın önünde bir taş tekne tespit edilmiştir. Bu komplekste 1 ve 2 No.lu mekânın arka duvarlarının ana kaya düzleştirilerek harçlı moloz duvarla örüldüğü, bazen de 3 No.lu küçük mekânda olduğu gibi ana kayanın düzleştirilmiş yüzeyi, olduğu gibi mekân cephesi olarak bırakılmıştır. Ocak ve tekne etrafındaki dolgu, yoğun kül tabakasından meydana gelmektedir. Bu durumda ocağı tekneye yakın olması ve tuf taşları ile sınırlandırılmış ocak yapısı nedeniyle ateş ile suyun bir arada değerlendirildiği bir işlik olarak düşünülmüştür. Mekânın arka cephesinde depolar tarafından gelecek suların yapıya zarar vermesini engellemek için ana kaya oyularak yapılan bir arkla sınır belirlenmiştir. Geç döneme ait olarak düşünülen yapıların yüzeye yakın olmaları ve bahçe sulama havuzlarından birisinin 1 ve 2 No.lu mekân arasında temelleri tahrip ederek inşa edilmiş olması tahribatı artırmış ve özgün buluntulardan da yoksun kılmıştır.

Çizim 1: Roma Hamamı planı.

Resim 1: Kalkolitik Gülpınar 1 No.lu sondaj.

Resim 2: Kalkolitik Gülpınar 2 No.lu sondaj.

Resim 3: Kalkolitik Gülpınar'dan çanak ve boyunlu çömlekçik.

Resim 4: Roma Hamamı 2009 kazıları öncesi.

Resim 5: Roma Hamamı 2009 kazıları sonrası.

Resim 6: Roma Hamamı külhanı.

Resim 7: Roma Hamamı hizmetli koridoru.

Resim 8: Roma Hamamı, hypocaustlu mekân.

Resim 9: Roma Hamamı *frigidarium*.

Resim 10: Roma Hamamı, *frigidarium* havuzu.

Resim 11: Roma Hamamı, *frigidarium* küçük havuz.

Resim 12: Roma Hamamı taban mozaïği.

Resim 13: Roma Hamamı üzerinde açılan su kuyusu.

Resim 14: Roma Hamamı apodyteriumu.